

L'IEC I LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE LA HISTORIOGRAFIA CATALANA

Enric Pujol

Ja des de la mateixa constitució de l'Institut, el 1907, s'evidencià la preeminència que hi van tenir els estudis històrics, pràcticament els únics fins a la reestructuració del 1911, durant la qual es crearen la Secció de Ciències i la Secció Filològica, que seguidament arribà a tenir una extraordinària dimensió pública en abordar la normativització lingüística. Aquest protagonisme inicial dels estudis històrics és un fet perfectament constatable només amb el repàs dels noms dels membres fundadors de l'IEC: Antoni Rubió i Lluch (1856-1936), Jaume Massó i Torrents (1863-1943), Miquel dels Sants Oliver (1864-1920), Joaquim Miret i Sans (1858-1919), Guillem M. de Brocà (1850-1918), Pere Coromines (1870-1939), Josep Puig i Cadafalch (1869-1956) i Josep Pijoan (1879-1963), la majoria destacats historiadors o intel·lectuals d'altres camps amb una notable obra historiogràfica. Encara que aquesta preeminència revelava una seriosa limitació (ja que el que es volia era fer convergir les ciències de la natura, les ciències socials i la filosofia en una mateixa visió globalitzadora), era també una mostra d'honestat científica que va tenir els seus fruits. Alexandre Galí, estudiós del procés d'institucionalització cultural, ha remarcat que «començar així, per la Secció Històrico-Arqueològica (1907), va ser saludable perquè els instruments de treball, encara que no tots científicament organitzats, els tenia a mà: els arxius. De seguida va poder fer un paper lluit amb les seves publicacions i amb les seves aportacions a congressos i reunions internacionals.»¹ Naturalment, a part de comptar amb unes eines de treball bàsiques, cal tenir també present que els estudis històrics eren els que havien arribat a un grau més notable de desenvolupament, com es reconeixia des del mateix Institut. No en va l'argumentació històrica haver estat el principi legitimador de tot el moviment de recuperació nacional, en absència d'una justificació jurídica moderna, que no fou possible fins que no es concedí el primer govern autònom del segle: la Mancomunitat catalana.

Amb la integració de l'Institut en el tram cultural de la Mancomunitat de Catalunya (d'ençà de la constitució formal d'aquesta, el 1914), es reforçà el seu caràcter públic (malgrat ésser una institució científica autònoma), cosa que el convertí, en mots d'Antoni Roca, «en el primer centre públic de recerca de la història de Catalunya.»² En aquesta característica cal cercar la clau que va permetre la institucionalització efectiva dels estudis històrics catalans. Per primera vegada en segles, els historiadors ca-

1. Alexandre GALÍ, «L'ensenyament», a Ferran SOLDEVILA (dir.), *Un segle de vida catalana*, vol. II, Barcelona, Alcides, p. 1451.

2. Antoni ROCA, «Les possibilitats d'una producció científica catalana. Entorn de l'acció de la Mancomunitat de Catalunya», *Recerques*, Barcelona, núm 14 (1983), p. 81-95.

talans van poder comptar amb una entitat ben dotada econòmicament (gràcies al finançament del Govern mancomunitari), que els organitzà internament com a membres de la comunitat científica a la qual pertanyien, que els dotà de les eines necessàries per al seu treball (biblioteques, arxius, museus, política editorial...) i que els possibilità que fossin reconeguts internacionalment, com a col·lectiu, en les més altes instàncies acadèmiques mundials.

El caràcter públic de l'IEC explica també la seva voluntat d'oferir diferents serveis ja des de la seva constitució, la majoria dels quals foren formalitzats pel Govern mancomunitari —sovint amb la participació de l'Ajuntament barceloní—, com és el cas de la preservació d'arxius, les excavacions arqueològiques, la catalogació de monuments o les iniciatives encaminades a la conservació del patrimoni artísticoarquitectònic. La institucionalització d'alguns d'aquests serveis fou cabdal per al desenvolupament de diferents especialitats històriques. Aquest és el cas de l'arqueologia, necessitada d'importantes dotacions econòmiques per a poder assegurar una prospecció sistemàtica dels jaciments i superar, així, la fase d'esforços aïllats i voluntaristes. Una situació semblant era la que afectava la història de l'art, estretament vinculada a la prospecció arqueològica i a l'existència d'una política de recerca, inventari i conservació de monuments. El desenvolupament dels estudis arqueològics i artístics, doncs, fou extraordinari (com explicaran altres comunicacions que s'han de presentar ací). Sobre els períodes més antics, s'arribà a una sistematització de la prehistòria gràcies a l'obra de Pere Bosch i Gimpera —que comprengué no tan sols les terres catalanes, sinó tota la península Ibèrica, Portugal inclòs—, al mateix temps que s'aconseguí un coneixement notabilíssim de l'assentament grec d'Empúries, cosa que, com ha remarcat Alexandre Cirici, alimentà «el gran mite noucentista de la Catalunya grega».³ Pel que fa a l'art medieval, es descobriren les pintures murals romàniques, gràcies a la iniciativa de Josep Pijoan, i es va poder elaborar —per mitjà dels estudis de Josep Puig i Cadafalch— una visió global, d'alta volada, de l'arquitectura romànica catalana.

La institucionalització, però, tingué també una repercussió importantíssima en la consecució de les eines bàsiques per a qualsevol recerca històrica. La que s'abordà en primer lloc, pel fet d'ésser la més bàsica i la que afectava el conjunt de les disciplines científiques, fou la Biblioteca de Catalunya. Al marge d'aquesta gran realització, la institucionalització cultural va possibilitar també dur a terme l'ordenació dels arxius, inventariar els fons bibliogràfics, concedir premis i beques, i, sobretot, tenir una política editorial. Això darrer va permetre publicar textos històrics i literaris, estudis de relleu —com ara els *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval* (1908-1921), d'Antoni Rubió i Lluch, o *Les monedes catalanes* (1908-1911), de Joaquim Botet i Sisó—, i, especialment, els *Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans*, que no només contenen estudis monogràfics de gran interès, sinó que registren una relació detallada de l'evolució de la historiografia del període. En aquests voluminosos anuals es pot veure el progressiu creixement del rigor i de l'especialització que s'assolí.⁴ Naturalment, la situació preminent l'ocupen les pàgines dedicades a l'arqueologia i la història de l'art, que, gràcies a un espectacular desplegament de fotografies i il·lustracions diverses, algunes de les quals són en color, despertaren la fasciació d'historiadors i erudits d'arreu del món. Però es pot apreciar també el notabilíssim desenvolupament dels estudis d'història general i literària. A part de la crònica de cada secció, hi ha una relació de les publicacions més importants sobre la història catalana, un buidatge de revistes autòctones i estran-

3. Alexandre CIRICI, «Els estudis sobre art», a Ferran SOLDEVILA (dir.), *Un segle...*, p. 1458-1468.

4. Els volums publicats foren els següents: I (1907), II (1908), III (1909-1910), IV (1911-1912), V (1913-1914), VI (1915-1920), VII (1921-1926) i VIII (1927-1931).

geres, una bibliografia amb ressenyes força extenses i unes notes necrològiques referides tant a investigadors catalans com a estudiosos d'altres nacionalitats que s'havien preocupat per la nostra història. En el primer anuari, del 1907, s'afirmava que els estudis d'historiadors estrangers referents als territoris catalans arribaven a superar en nombre els autòctons, una situació que ràpidament s'invertí pel considerable augment de la producció pròpia. El gran interès que els investigadors d'altres nacions van mostrar per la riquesa dels arxius i de les mostres arqueològiques i artístiques catalanes deuria actuar, sens dubte, d'incentiu en la presa de consciència de la importància del patrimoni històric propi. Un repàs general dels anuals també permet constatar l'important pes dels estudis medievals, sovint molt lligats a les recerques que es feien paral·lelament des de la secció literària. Una situació, però, que varià de manera lenta i progressiva, ja que en els darrers números s'observa un apreciable augment de l'interès per la història moderna.

Els esmentats anuals, conjuntament amb altres publicacions, contribuïren en gran manera a la projecció exterior de les investigacions realitzades pels historiadors catalans, però allò que va segellar-ne la inserció en la comunitat científica internacional fou l'assistència als congressos, les reunions i els organismes especialitzats. La Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC ja va enviar representació al Desè Congrés d'Història de l'Art, celebrat a Roma el 1912, i a altres reunions celebrades abans del lapse imposat per la guerra europea (1914-1918), i va aconseguir continuar essent present en les principals trobades internacionals repeses després del parèntesi bèl·lic, com ara els Congressos Internacionals d'Estudis Bizantins, on tingué un paper destacat Josep Puig i Cadafalch. D'ençà de la incorporació de l'Institut a la Unió Acadèmica Internacional (UAI), es participà activament en molts dels treballs que aquest organisme assumí, tasca en la qual excel·liren Francesc Martorell i Trabal (1887-1935) —un dels principals responsables de l'admissió de la institució catalana en el primer organisme acadèmic mundial— i Ramon d'Alòs-Moner (1885-1939), que arribà a ésser secretari adjunt de la mateixa Unió Acadèmica Internacional. Així mateix, es va participar en la constitució formal, a Ginebra, del Comitè Internacional de Ciències Històriques (1926) —organitzat a partir de la mesa permanent del Primer Congrés Internacional de Ciències Històriques, celebrat després de la guerra europea a Brussel·les (1923), al qual també assistí l'Institut— i es va prendre part activa en les seves assemblees generals i els seus congressos internacionals. Entre els representants catalans de l'IEC que assistiren a aquestes reunions, cal destacar Lluís Nicolau d'Olwer (1888-1961) —que arribà a ser secretari de la Comissió de Llistes Cronològiques—, l'esmentat Ramon d'Alòs-Moner, Ferran Valls i Taberner, Joan Givanel (1868-1946) i Ferran Soldevila (1894-1971), que fou secretari de la Comissió de Grans Viatges i Descobertes.⁵

El camp d'actuació de l'Institut no es limità a l'estricta ciutat de Barcelona, sinó que tendí a cobrir el conjunt de l'àmbit jurisdiccional mancomunitari i va provar de comprendre el conjunt de terres catalanes. Del Principat enllà, doncs, també es deixaren sentir unes profundes repercussions. En l'amplitud d'aquesta represa va tenir un paper decisiu el fet que l'Institut proclamés com a àmbit d'estudi pro-

5. Per a un coneixement més detallat de les feines realitzades en aquests organismes internacionals, vegeu els informes fets per Ramon d'Alòs-Moner en l'*Anuari de l'IEC 1921-1926* («Memòria de la participació de l'IEC en els treballs de la UAI», p. xxxv-xliii, i «El Comitè Internacional de Ciències Històriques», p. 272-275) i en el del període 1927-1931 («Memòria sobre la participació de l'IEC en els treballs de la UAI», p. xxxix-xlii, i «Els treballs del Comitè Internacional de Ciències Històriques i la participació que hi ha tingut l'IEC», p. xlii-xlv. Aquest mateix autor, Ramon d'Alòs-Moner, és responsable també d'una síntesi historiogràfica, «Un siècle d'historiographie catalane (1836-1936)», a *VIII Congrès International des Sciences Historiques (Zurich, 1938)*, vol. II, París, p. 527-530.

pi el conjunt dels territoris de parla catalana. Això féu que abundessin les referències al conjunt nacional i que els historiadors més destacats d'arreu dels Països Catalans col·laboressin amb l'entitat. Recordem només, a títol d'exemple d'això, els noms del valencià Josep Sanchís Sivera, del mallorquí Miquel dels Sants Oliver o del rossellonès Pere Vidal.

La dictadura de Primo de Rivera i, una dècada després, el triomf del franquisme, amb els seus explícits propòsits genocides envers la llengua i la cultura catalanes, podien haver suposat la fi de l'Institut i l'estroncament de la línia de continuïtat de la tradició historiogràfica autòctona. Gràcies als esforços dels seus membres i col·laboradors, això no s'esdevingué, com ja s'ha explicat en altres intervencions anteriors. Restablerta la situació de normalitat democràtica i d'autonomia política arreu dels territoris catalans dependents de l'Estat espanyol, els reptes plantejats a l'entitat (i als estudis històrics que es fan en el seu si) no es poden deslligar dels que té plantejats el conjunt de la cultura i la societat catalanes actuals. Avui, encara, en el si de l'Institut té lloc una recerca històrica de gran nivell, com a mínim igual (si no més) a l'existent en les primeres dècades del segle, però és molt evident que els estudis històrics no tenen el protagonisme que van adquirir aleshores. El que és més greu d'aquesta situació és que això no és sinó un exponent més de la posició cada cop més marginal a què va de dret la història en la nostra societat actual i de la gravíssima crisi d'identitat que pateix la historiografia catalana. Davant d'aquest fet, s'imposa la necessitat d'una nova institucionalització de la historiografia catalana, en la qual l'Institut podria tenir un paper molt similar al que va tenir en l'època de la seva fundació. Actualment, la comunitat historiogràfica catalana torna a estar desorganitzada, i no té, col·lectivament, reconeguda la seva existència a escala internacional. No hi ha cap entitat referencial, de prestigi, que s'encarregui de donar pautes d'organització de la recerca, de determinar els dèficits i les línies d'investigació prioritàries, que tingui clar que el seu àmbit d'estudi i d'actuació és el conjunt dels territoris de parla catalana, que pugui actuar internacionalment perquè es reconegui l'existència d'una comunitat d'historiadors, de científics, catalans. Aquesta podria ésser la feina de l'Institut actual, una tasca que constituiria, sens dubte, una aportació decisiva a la problemàtica plantejada en aquest inici de mil·lenni.